

PAVAO TIJAN

GDJE JE BILA HIŽA ARHIŽAKNA SILVESTRA BEDRIČIĆA U KOJOJ JE 1507/08. DJELOVALA SENJSKA GLAGOLJSKA TISKARA?

Pavao Tijan
Fuenterrabía 4
E 28014 Madrid

UDK:655.1/3(497.5 Senj):003.349.1
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 1994-11-25

Autor ovoga članka raspravlja o problemu smještaja senjske glagoljske tiskare. Zbog svoje duge odsutnosti iz domovine (već 50 godina živi u inozemstvu), on može u vezi s navedenim problemom dati samo neke orijentacijske točke: 1. "Hiža" Silvestra Bedričića ne treba se tražiti u gradu. 2. Potrebno je ispitati pitanje vlasnika Bedričićeve "hiže" (je li ona bila njegovo vlasništvo ili posjed Senjskoga kaptola) i povijesno-zemljopisni pojam Senjske drage, i dovršiti arheološko-arhivska istraživanja vezana uz benediktinsku opatiju u Sv. Križu i Mlinici.

Mnogi su me pitali što mislim o lokaciji senjske glagoljaške tiskare. Iako sam se tim pitanjem uvijek zanimao, nisam mogao odgovoriti, niti sam do sada bio u stanju izgraditi i obrazložiti svoje mišljenje o tom delikatnom predmetu gdje i najpozvaniji stručnjaci oklijevaju kazati konačnu riječ. A kako bih je ja mogao izreći nakon skoro pola stoljeća izbivanja iz domovine, nemajući uvida u izvore, bez pomagala i bez poznavanja svega onoga što je u ovo doba u stvari naše glagoljice istraženo i napisano?

Preostaje mi samo razmišljanje na temelju svega onoga što sam o tom već prije znao, uz ono malo informacija koje su u zadnje doba do mene doprle. Čistom spekulacijom ipak sam došao do nekih zaključaka, koji po sebi ne znače nikakvo rješenje postavljenih problema, ali se nadam da oni mogu pomoći budućim istraživačima kao orijentacijske točke. Slobodan sam izložiti ukratko te točke, kako slijedi.

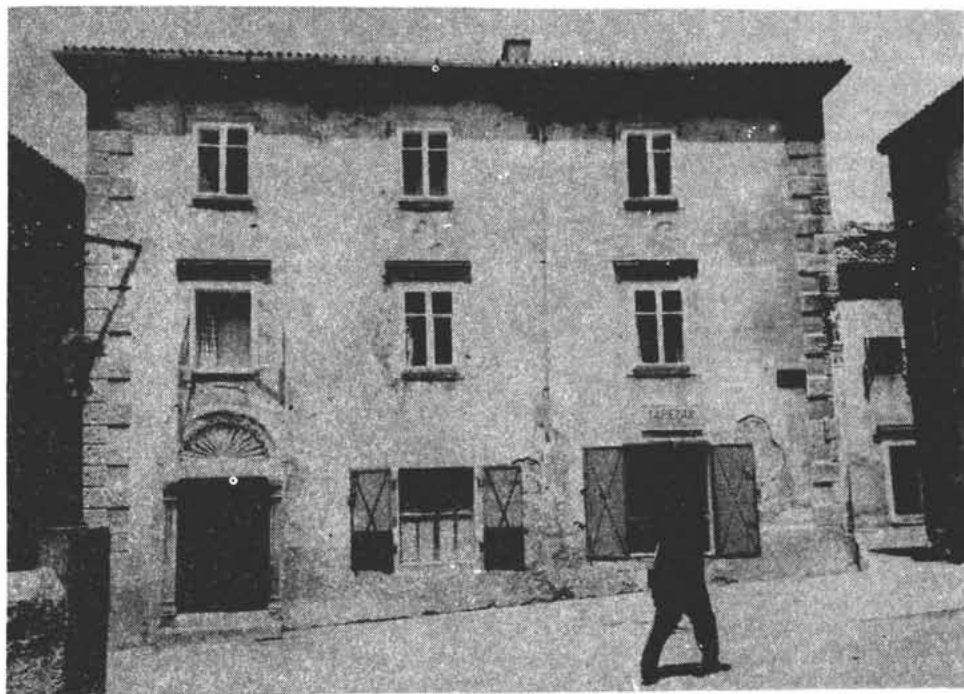
1) Uzalud je tražiti hižu arhižakna Silvestra Bedričića u starom dijelu grada, pogotovu u blizini katedrale. Jednostavno joj nema traga. Iz doba glagoljaške tiskare imamo u blizini katedrale četiri datirane i sačuvane kuće, od kojih su dvije pripadale svećenicima: ona na Gorici arhiprveda Martina iz g. 1477. i ona u Hreljanovićevoj ulici popa Gržana iz g. 1483., kako svjedoče glagoljski natpisi uklesani na njima. Do bombardiranja grada g. 1943. postojala je uz Široku Kuntradu još i kuća Jurja Blagaića iz g. 1522. Na trgu nasuprot katedrali stoji i danas kuća zlatara Martina Živkovića iz g. 1487. Te četiri zgrade svjedoče nam kako se stanovalo u Senju na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Bogati građanin Živković posjedovao je prostranu, solidnu kuću s otmjenim arhitektonskim ukusom. Blagaić, o kojemu ne znamo ništa, vjerojatno je bio građanin iz srednjega staleža, s jednostavnom kućom, ali još uvijek prostranijom nego što su bile male i skromne kuće arhiprveda Martina i popa Gržana. Druge sačuvane zgrade iz istoga doba, uglavnom nešto dalje od katedrale, ne dolaze u obzir jer se pretpostavlja da su pripadale patricijskim ili uglednijim građanskim obiteljima.

Bedričićeva kuća mogla se nalaziti u blizini katedrale, ali to ne mora biti točno. Senj je malen, i kanonicima je bilo lako doći do svoje crkve i s kraja grada. Gorica je odvajkada bila najbjednija četvrt, gdje je na prostoru što ide od katedrale do gradskog bedema, između Leonove i Rondel kule, živjela uglavnom sirotinja. I svećeničke kuće na Gorici mogle su kako-tako služiti samo za skromno prebivanje, a nipošto za smještaj i rad jedne tiskare. Sumnjam da je u tom dijelu grada Bedričić mogao imati svoju kuću, iako dopuštam da je ta mogla biti malo bolja i prostranija nego ona arhiprveda Martina.

Ali ni malo dalje od katedrale ne nalazim kuće koja bi mogla biti Bedričićeva, odnosno u kojoj je bila smještena tiskara. Osim toga nameće se i pitanje je li za rada senjske glagoljaške tiskare ona bila uvijek u Bedričićevoj kući. I pomanjkanje informacija o razdoblju između 1494. i 1507., iz kojega ne znamo ništa o radu ili prekidu rada, navodi me na misao da je kroz to doba moglo doći do kakvih promjena u smještaju tiskare.

Još se može postaviti i pitanje je li hiža Silvestra Bedričića bila zaista njegovo privatno vlasništvo, stečeno nasljedstvom ili vlastitom kupnjom, ili je pak to bila nadarbina dodijeljena njemu i njegovu stallumu i dostojanstvu u stolnom Kaptolu na doživotno uživanje. To bi trebalo istraživati u dokumentima.

2) Postoji i druga mogućnost, da je naime Bedričić imao svoju kuću izvan grada. Do konca prve polovice 16. stoljeća mnogi su Senjani stanovali izvan užega gradskog područja opasana gradskim bedemom. Svjedoči o tom frankopanska zadužbina, franjevački samostan u Sv. Petru. Gradski statut iz

Sl. 1. Kuća zlatara Martina Živkovića na Starom trgu (danas Trg Čimenter) nasuprot katedrali g. 1388. govori o proizvodima iz senjskih vrtova. Vjerojatno su neki vlasnici tih vrtova imali i stanove na svojim posjedima. Nije isključeno da je i Kaptol mogao imati neki posjed, praedium, s kućom u području vrtova, u kraju koji ide uz Križki Potok od gradskog bedema do početka kanjona Senjske drage kod Sv. Vida, i dodijeliti ga na doživotno uživanje kanoniku Bedričiću. Sve bi to trebalo ispitati u arhivima Senjske biskupije i Kaptola. Senjski stambeni predjeli izvan gradskih zidina nestaju tek pola stoljeća iza prestanka rada tiskare, u godinama 1555.-1558., kada je Lenković podizao Nehaj i utvrde oko grada.

3) Bedričićevoj kući mogao se izgubiti trag i na mnogo drugih načina. U urbanističkoj prošlosti Senja zabilježeno je dosta potresa i požara, od kojih su se i kuće rušile. Neke su kuće nestajale tijekom vremena i zbog dotrajalosti građevnog materijala, pa su se na njihovu mjestu podizale nove i solidnije zgrade. Nakon Lenkovićeve zahvata stanovnici iz porušenih kuća morali su se nekako stisnuti unutar bedema, i tada su se postojeće kuće proširivale i nadograđivale. Za nova zdanja iskorištavala su se i veća dvorišta i manji vrtići, a možda je bilo i većih promjena kad je trebalo sazidati franjevcima novi samostan

i crkvu sv. Franje. Usred tolike i raznolike građevne djelatnosti ne bi bilo neobično da se izgubila i nekadašnja Bedričićeva hiža, ako se uopće ikada nalazio na njoj neki vanjski znak raspoznavanja, npr. kakav uklesani natpis ili grb.

4) Ogleđajmo sada uvjete koje je morala posjedovati zgrada da bi u njoj mogla biti smještena tiskara, jer i to može biti putokaz u traženju Bedričićeve ili bilo čije druge kuće koja je mogla primiti tiskaru.

Zgrada za tiskaru morala je biti dovoljno velika, s prizemnim, zračnim, svijetlim i suhim prostorijama, u kojima bi se smjestili slagarna, knjigovežnica, skladište papira, boja i knjigoveškog materijala, zatim spremište tiskanih knjiga i njihova otprema te radionica za drvorezbarstvo, lijevanje slova i inicijala.

Teško je zamisliti da bi sve to stalo u jednu kuću kakve su nam se iz onoga vremena sačuvale u blizini katedrale, sve to u pretpostavci da su poslovi oko priređivanja originala za tisk i korektura mogli biti smješteni u gornjim katovima, t.j. u stanu samoga Bedričića. Naravno, jedan dio tih poslova mogao se porazdijeliti po drugim kućama u susjedstvu, možda kod popova glagoljaša koji su surađivali u tom pothvatu. Tako se izvan tiskare u najužem smislu mogla, npr. smjestiti biblioteka predložaka pa prevođenje i dotjerivanje tekstova te dopisivanje s piscima, prevodiocima i naručivaocima knjiga, kao i uskladištenje i otpremanje tiskanih primjeraka. Prijevodi ili već gotovi originali mogli su dolaziti u Senj i iz drugih mjesta. Uza sve to, u glavnoj ili matičnoj zgradi, nazovimo tako Bedričićevu hižu, tiskara je trebala raspolagati sa četiri svijetle (jer se radilo po danjem svjetlu), suhe (radi papira) i zračne (radi sušenja tiskanih araka) prostorije. U jednoj se morala nalaziti slagarna i preša, u drugoj razastiranje i sušenje tiskanih araka, možda i korektura, u trećoj knjigovežnica i u četvrtoj priručno skladište papira za neposrednu uporabu i knjigoveškog materijala. Za spremište boja i alata mogla je biti kakva podrumaska prostorija. Sve ostalo već prije navedeno, pa u najgorem slučaju i knjigovežnica, moglo je biti porazmješteno po susjednim, poglavito popovskim kućama.

Imajući sve to pred očima, dolazim do zaključka da nećemo nikada doznati u kojoj se od sačuvanih senjskih kuća iz konca 15. stoljeća nalazila glagoljaška tiskara.

5) Pokojni arhivist senjske biskupije Vladimir Kraljić svojim je pronalaskom i objavljivanjem zapisa iz g. 1751. o glagoljaškoj tiskari u Senjskoj dragi uputio traženje ubikacije te tiskare na novu lokaciju. I ja sam, kao i on, uvjeren da je podatak arhiprezbitera Ivana Draganića o glagoljaškoj tiskari u Dragi pouzdan i istinit. Ali u svezi s tom vrijednom informacijom valja

Sl. 2. Unutrašnjost senjske glagoljske tiskare prema zamisli prof. Mate Grgića

odgovoriti na dva značajna pitanja: što se razumijeva pod pojmom Senjske drage, i gdje je stajala opatija sv. Križa.

6) U vrijeme mojega djetinjstva i mladosti držalo se Senjskom dragom u širem smislu čitavo područje što se stere od tzv. novog mosta iza groblja sv. Vida sve do Majorije podno Vratnika, a u užem smislu samo dio toga područja od mosta kod Sv. Križa do Gornjih Lopaca.

7) No ima znakova da Senjani drže Senjskom dragom i prostor koji već počinje kod Kuka, poviše senjskih vrtova, gdje se počinje sužavati kanjon Križkog potoka. Tako npr. jedan od prvih senjskih lokalnih povjesničara Stjepan Sabljak u svom spisu na njemačkom jeziku *Historisch-topographische Skizze von Zengg*, što ga je objavio u *Programu senjske gimnazije* za g. 1853., a u hrvatskom prijevodu izdao *Senjski zbornik*, 17, 1990., upozorava na str. 270. na položaj tvrđave Nehaj i kaže doslovno, da ona "dominira Senjskom dragom, lukom i morem". Doista, od Senjske drage vidi se s Nehaja samo prvi dio od Kuka do početka kanjona poviše groblja, dok se od ostalog područja Drage ne vidi ništa. Naziru se jedino Vratnik s Orlovim Gnijezdom na lijevo i Senjskim Bilom na desno, ali Majorija, najviši dio Drage više se ne vidi.

8) Drugu potvrdu nalazim u senjskoj pučkoj frazeologiji. Kad se Senjanin želi metaforično izraziti o smrti, sprovodu i groblju, on će katkada reći: "Poslat ću ja tebe Kurajici", ili "Dospit ćeš brzo Kurajici", ili "On već spi kod Kurajice", i slično. Kurajica je nadimak za članove obitelji Nekić, koja živi u Sv. Križu i ima posjed baš blizu župne crkve. Ako Senjani drže groblje poljem Kurajice, t.j. poljem koje se nalazi u Senjskoj dragi, to znači, da je za njih senjsko groblje već u Senjskoj dragi.

Prema tomu se i tiskara spomenuta u zapisu iz g. 1751. mogla nalaziti u ovom dijelu Senjske drage, kao što je tu mogla stajati i Bedričićeva kuća.

9) Ako se radi o opatiji, u kojoj je mogla biti smještena glagoljaška tiskara, onda je to mogla biti samo benediktinska opatija sv. Križa u Senjskoj dragi. Ostavimo za sada po strani problem postojanja cistercijske opatije u Senjskoj dragi, koje je još uvijek prijeporno, jer nas ovdje ne zanima, budući da u doba osnutka i rada glagoljaške tiskare nije ondje već bilo nikakvih monaha te se u preostalim i možda već ruševnim građevinama opatije mogla nekako smjestiti tiskara sa svojim osobljem, kako to zamišlja i Kraljić u svom prilogu objelodanjenu u *Senjskom zborniku*, 6, 1975., str. 80.

Obično se govori i piše da od te opatije još postoje neki ostaci. Tako npr. Ante Glavičić tvrdi u svom *Vodiču po Senju i okolici* iz g. 1974. da se u Sv. Križu nalazi istoimena župna crkva s "ostacima cistercijske opatije iz 12. stoljeća". Ja nisam istraživao te ostatke na samom mjestu i u svojim sad već davnim posjetima tom mjestu nisam ih mogao razabrati. Dopuštam da bi ih moglo biti, ali sigurno nisu prepoznatljivi na prvi pogled. Mogli bi biti ugrađeni u sadašnju župnu crkvu i okolne kuće ili su pak te zgrade prigradene uz ostatke zidova nekadašnje opatije. To bi valjalo ispitati.

Osim toga treba uzeti u obzir da je blizu ove lokacije prolazila stara Josipova cesta, koju je gradio pukovnik Vinko Struppi od 1775. do 1779. Ostaci te ceste, kasnije napuštene i uporabom pješaka i goniča stoke pretvorene u običan šumski put, nalaze se nešto poviše župne crkve i zaseoka. Sadašnja Josipova cesta, koju je gradio major Kajetan Knežić od 1833. do 1845., prolazi podno crkve i susjednih kuća. Nije isključeno da su jedan i drugi graditelj rušili ostatke nekadašnje opatije, jer su im smetali na polaganju trase njihovih cesta i jer su za njih trebali građevnog materijala, što su ga mogli dobiti iz zidova razorene opatije, u prvom redu tesani i lomljeni kamen. Po svjedočanstvu pok. prof. Stjepana Szavits-Nossana, povjesničara ovih gradnja, postoji obilna dokumentacija u arhivima, koja još nije posve iskorištena. Trebalo ju je proučiti da se dozna nešto više o toj nestaloj benediktinskoj opatiji.

10) Da se benediktinska opatija sv. Križa nalazila baš na mjestu sadašnjeg zaseoka Sv. Križ, govori najuvjerljivije samo postojanje i ime toga naselja, kao i njegove župne crkve, jer nema sumnje da je tu djelovala tradicija, zov prošlosti. Nakon pustoši koja je tu u većoj ili manjoj mjeri vladala za vrijeme turske opasnosti, čim je ta opasnost počela popuštati, svijet se pomalo vraćao na stara zgarišta. Posvemašnje pustoši nije nikada ni bilo jer je tuda prolazila osigurana veza iz Senja s glavnim mjestima senjske kapitanije Otočcem i Brinjem, te od Brinja dalje preko Kapele s Karlovcem i Zagrebom. Oslobođenjem Like g. 1691. Senjska draga se držala posve sigurnom i onuda prolazi već sve više razvijeni trgovački promet između Senja i unutrašnjosti.

U *Općem šematizmu katoličke crkve u Jugoslaviji* (Sarajevo 1939.) piše, da u Sv. Križu postoji od pamtivijeka župa Uzvišenja sv. Križa s istoimenom župnom crkvom, sagrađenom 1700. Ono "od pamtivijeka" vrlo je širok, neodređen i posve relativan pojam, kojim se služe povjesničari za prijeku potrebu, kad ne raspolazu sigurnijom dokumentacijom. Ni godina gradnje župne crkve kao ni njezina dedikacija nisu sigurne. V. Kraljić je u svojoj drugoj studiji *Benediktinska opatija sv. Križa u Senjskoj Dragi*, (*Senjski zbornik*, 8, Senj 1980.) objelodanio jedan dokument iz kaptolskog arhiva, iz kojega izlazi da je nakon razaranja opatije prva kapelica sv. Križa bila podignuta g. 1723., ali je g. 1768. bila porušena i iz temelja podignuta nova, koja bi mogla biti današnja župna crkva. U dokumentu se ne kaže ništa o dedikaciji crkve, premda je u opisu prve kapelice navedeno, da su se u njoj služile mise na velike Gospodnje blagdane, t.j. Našašće sv. Križa, Uzašašće, Preobraženje Gospodinovo i Uzvišenje sv. Križa. Spomenuti šematizam bilježi samo Uzvišenje sv. Križa kao dedikaciju župne crkve. Taj blagdan slavi se 14. rujna, dok se blagdan Našašća slavi 3. svibnja. Do sada nisam primijetio nikakva odjeka tih patronalnih svečanosti u profanom životu župljana sv. Križa ali se dobro sjećam da su za moje mladosti Senjani odlazili u Sv. Križ na crkveni god o Spasovu, što se u Senju zvalo *Sensova*, prema *Ascensio Domini*, dakle Uzašašće Gospodinovo. Nema sumnje, da je ta svečanost bila prenesena u Sv. Križ iz porušenoga pavlinskog samostana u Spasovcu.

11) Srednjovjekovne opatije osnivale su se na mjestima gdje je bilo plodna tla, budući da su se monasi uzdržavali svojim radom na obrađivanju zemlje i plodovima što im je ta zemlja davala. Benediktanci su radije podizali svoje zgrade i crkve na brijegu, cisterciti u dolini. U Sv. Križu ima svega toga, ali u sitnim razmjerima: malo brijega, malo doline i malo obradive zemlje. No malo dalje uz cestu prema Vratniku nalazi se malo veća dolina, s više i bolje zemlje,

također s više vode i s mogućnošću natapanja, i čitavo je imanje bolje i sigurnije zaklonjeno od bure. To je tzv. Mlinica, davni posjed obitelji Krajač. Domišljam se da je na tom mjestu mogao biti jedan dio opatijskog gospodarstva s potrebnim zgradama, među ostalim i s mlinom, što je također moglo poslužiti za smještanje tiskare. Preporučujem budućim istraživačima da temeljito ispituju i ovu lokaciju.

Nadam se, da rezultate ove kratke šetnje u potrazi za Bedričićevom hižom i benediktinskom opatijom, možemo sažeti u ova četiri zaključka:

- a) Ne tražiti Bedričićevu kuću u gradu.
- b) Ispitati u arhivima je li Bedričićeva hiža bila njegovo osobno vlasništvo ili kaptolska nadarbina.
- c) Proučiti historijsko-geografski pojam Senjske drage.
- d) Obaviti arheološka i arhivska istraživanja o benediktinskoj opatiji u Sv. Križu i Mlinici.

Wo befand sich das Haus des Archidiakons Silvestar Bedričić, in dem die Senjer glagolitische Buchdruckerei wirkte?

Zusammenfassung

Der Autor des Artikels analysiert das in der Aufschrift erwähnte Problem der Lokation der Senjer glagolitischen Buchdruckerei. Wegen seiner langen Abwesenheit von der Heimat (schon 50 Jahre lebt er im Ausland), kann er nur auf Grund seiner bisherigen Erkenntnisse einige Orientationspunkte angeben: 1. Das Haus (sg. "Hiža") von S. Bedričić soll nicht in der Stadt gesucht werden; 2. es ist nötig, die Frage des Besitzers des Bedričićs Hauses nachzuforschen (war es sein Eigentum, oder die Stiftung des Senjer Kapitels), den historisch-geographischen Begriff der "Senjska draga" zu lösen, und die archäologischen und archivalischen Erforschungen über die Benediktiner Abtei in Sveti Križ und Mlinica zu beenden.